

UN AMBICIÓS PROJECTE D'HISTÒRIA ECLESIASTICA I NATURAL DE MONTSERRAT

per Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ
i Josep GALOBART I SOLER

En la relació de la visita que féu a Montserrat l'any 1806, el pare J. Villanueva s'excusa de no publicar-ne l'abadiologi perquè el lector interessat tindria a les mans aviat una història completa del monestir, que els monjos tenien ja a punt d'editar¹. La gran desfeta material de Montserrat causada per les tropes franceses els anys 1811 i 1812 ens n'han privat —si és que realment fou acabada—, així com de tota la documentació que en poguéis fer esment. Tanmateix els historiadors montserratins sempre han sospitat si uns esborranys conservats de l'arxiver P. Benet Ribas i Ribas (1735-1812) no formarien part de l'aplec de materials destinats a escriure aquesta història, i si les notes d'arxiu que comunicà al P. Jaume Pasqual² o la història de la tipografia montserratina dels ss. XV i XVI no hi estan directament relacionades³. Sense descartar un projecte personal del P. Benet Ribas, més o menys lligat al P. Pasqual, els orígens immediats d'aquesta història sembla que cal cercar-los en els treballs de preparació d'una història monumental de

1. *Viage literario a las Iglesias de España*, vol. 7, València 1821, p. 157.

2. *Indice de las escrituras y documentos mas antiguos y preciosos que se conservan en el Archivo del Monasterio de Monserrat, dispuesto por Fr. Benito Ribas monje Archivero de dicho Monasterio* en el vol. 3 dels *Sacra Antiquitatis Cathaloniae Monumenta*, Ms. 729-III de la Biblioteca de Catalunya.

3. R. DIOSDADO CABALLERO, *De prima typographiae hispanicae aetae specimen*, Roma 1793, pp. XXXIII-XXXVI; F. MÉNDEZ, *Tipografía española*, Madrid 1796, pp. 169-176 de la segona edició del 1861.

Montserrat projectada i dirigida per Francisco de Zamora, i que seria publicada sota el seu nom.

Francisco de Zamora (1757-1812) mentre fou fiscal criminal a l'Audiència de Barcelona entre els anys 1775-1790, es dedicà a viatjar per Catalunya i a escriure un diari que hauria volgut fer estampar⁴. Durant el seu segon viatge a Montserrat, en pujar al cim de Sant Jeroni i contemplar novament la muntanya decidí, aquell primer de juny del 1789, de tirar endavant un projecte nascut arran de la seva primera visita el gener del 1786: publicar una història natural de Montserrat, il·lustrada amb un mapa i amb algunes visites de la muntanya⁵.

Tan bon punt arribà al monestir, Francisco de Zamora començà d'enfilar la seva idea. N'hauria volgut parlar amb el nou abat, però encara no havia tornat del capítol general que l'havia elegit el dia 12 de maig a Valladolid. S'acomentà amb preparar el terreny confiant la seva determinació a alguns monjos, i interessant-se a la biblioteca pels viatges de Ph. Thicknesse⁶, que havia visitat Montserrat l'any 1775.

De retorn a Barcelona planejà l'obra, que, com veurem, en poques setmanes es transformà en un ambiciós projecte d'història monumental de Montserrat, a la qual pertanyen pròpiament les vistes del manuscrit 1137 de la Biblioteca de Montserrat, que han estat reproduïdes diverses vegades sense relacionar-les amb la documentació montserratina dels papers de Francisco de Zamora, conservada en els manuscrits 2519 i 2520 de la Biblioteca del Palacio Real de Madrid⁷.

En aquests dos volums trobem relligada una part important de la correspondència i de materials adreçats a Zamora des del mes de juny del 1789 al mes de juliol del 1790, i vinculats directament o indirecta amb el projecte montserratí. Pel seu interès i pel seu caràcter miscel·lani, donem una descripció detallada del contingut, com-

4. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, a cura de R. BOIXAREU, Barcelona 1973, pp. 8 i ss.

5. *Diario de los viajes* 284 i 48.

6. *Diario de los viajes* 286.

7. Han estat solament relacionades amb el *Diario*, per C. BARAUT, *Iconografia de les ermites i dels ermitans de Montserrat*, dins *Miscellanea Barcinonensia* 12 (1962) 37-52 amb 26 làmines, i per R. BOIXAREU en l'edició del *Diario*, 282, arran d'una referència de Zamora, que cal relacionar, però, amb els dos dibuixos de Pere Pau Montaña del ms. 2520, f. 20, de la Biblioteca del Palacio Real de Madrid.

pletada amb la datació d'algunes cartes i l'atribució d'alguns papers no signats indicada entre claudàtors.

MS 2519

F. 1. Carta de Joaquín Galvez (Igualada, 3-VIII-1789).— F. 2. Carta del P. [Plàcid] Armadans [prior de Montserrat, c. 13-VII-1789].— F. 3. Nota del P. Miguel Pérez de Vassa al Prior de Montserrat [c. 13-VII-1789].— F. 4. Carta de Pere Pau Montaña i Francesc Renart [c. 29-VII-1789].— F. 5. Carta del Dr. Boada, pvre. (Olesa de Montserrat, 25-VIII-1789).— F. 7. Carta del P. Veremundo Murillas (Santa Cova de Montserrat, 29-VI-1789).— F. 9. Carta de Joan Ameller al Dr. Bellot (Montserrat, 6-VII-1789).— F. 10. Carta del P. B. Ribas (Montserrat, 29-VII-1789).— F. 12. Carta del P. V. Murillas al Sr. Pere Pau Moles (Montserrat, 27-VII-1789).— F. 13. Dues notes sobre la recerca del manuscrit poètic del Dr. Jeroni Giribets, titulat *Descripcion de la montaña de Monserrate y de su Santuario*.— F. 15. Carta de J. Ameller i A. Sala (el Bruc, 8-VII-1789).— F. 16. [P. M. Pérez de Vassa]: Extractes del volum segon del P. Guerin, arxiver de Montserrat, sobre el règim jurídic i els costums de les eleccions abacials a Montserrat. Dintre el plec hi ha escrita per una altra mà una còpia de la *Capitulacion que hizo la Nacion Cathalana a el Archiduque de Austria y que este aprobó el año 1711*.— F. 22. Carta del P. V. Murillas (Montserrat, 27-VII-1789).— F. 24. Carta de l'abat de Montserrat José de Arredondo [c. 29-VI-1789].— F. 27. Carta de P. P. Montaña i F. Renart (Montserrat, 12-VII-1789).— F. 29. [P. M. Pérez de Vassa], extractes dels papers dels PP. Miquel Solsona i Manuel Noviala, arxivers de Montserrat, sobre l'oposició i els constants recursos jurídics de Montserrat contra certes constitucions de la Congregació de San Benito de Valladolid.— F. 51. Resposta del Dr. Antoni Montserrat (el Bruc, 28-VIII-1789).— F. 57. Carta del P. V. Murillas (Montserrat, 2-VIII-1789).— F. 58. Carta de P. P. Montaña i F. Renart [c. 26-27-VII-1789].— F. 59. Carta del P. B. Ribas (Montserrat, 21-IX-1789).— F. 60. Carta del P. M. Pérez de Vassa (Montserrat, 24-IX-1789).— F. 61. Carta de l'abat J. de Arredondo [c. 24-IX-1789].— F. 62. Carta de Gaspar B? (Tarragona, 4-X-1789).— F. 63. Carta del P. V. Murillas (Montserrat, 1-X-1789).— F. 64. Carta de l'abat J. de Arredondo [c. 1-IX-1789].— F. 66. Nota sobre l'obra *El Monserrate* de Cristóbal de Virués.— F. 67. Carta del P. M. Pérez de Vassa (Montserrat, 3-X-1789).— F. 68. Nota de salutació del P. M. Pérez de Vassa (Montserrat, 29-IX-1789).— F. 69. Carta de J. Galvez (Igualada, 20-VIII-1789).— F. 71. Carta del P. B. Ribas (Montserrat, 17-VIII-1789).— F. 73. Carta de l'abat J. de Arredondo [c. 3-IX-1789].— F. 74. Carta del P. M. Pérez de Vassa (Montserrat, 13-VII-1789).— F. 75. Carta de J. Boada, pvre. (Olesa de Montserrat, 29-VIII-1789).— F. 77. Carta del P. B. Ribas (Montserrat, 31-VIII-1789).— F. 79. Carta de l'abat de J. de Arredondo [VIII-1789].— F. 81. Carta de Fr. José Zeferino Martí [Sant Jeroni de la Vall d'Hebron] (s.d.).— F. 82. Carta adreçada al Sr. Nicolás Rodríguez de Laso (s.d.).— F. 84. Carta de l'abat Pere Viver (Montserrat, 9-III-

1789).— F. 85. Carta del P. M. Pérez de Vassa (Montserrat, 7-I-1790).— F. 86. Carta de J. Ameller i A. Sala [VII-1790].— F. 88. Carta del P. B. Ribas [c. 23-VII-1789].— F. 89. Carta de l'abat J. de Arredondo (Montserrat, 16-IV-1790).— F. 90. Carta del P. B. Ribas (Montserrat, 8-VI-1789).— F. 91. Carta del P. B. Ribas (Montserrat, 11-VII-1789).— F. 93. Carta de l'abat J. de Arredondo (Montserrat, 7-I-1790).— F. 94. Carta de J. Ameller al Sr. Josep Bellot (el Bruc, 8-VII-1789).— F. 96. Carta de l'abat J. de Arredondo [Montserrat, c. 6-8-VII-1789].— F. 97. Carta de J. Ameller [VII-1790].— F. 99. Carta del P. B. Ribas [Montserrat, XII-1789].— F. 102. Carta del P. B. Ribas (Montserrat, 17-IV-1790).— F. 104. Carta de l'abat J. de Arredondo [Montserrat, XII-1789].— F. 105. *Prospectus Montis-Serrati, et narratio nonnullarum rerum naturalium regionis Lacetaniae*.— F. 109.— *Topographia Historia Montis-Serrati, una cum observationibus factis in eodem monte*.— F. 117. Carta de l'abat J. de Arredondo (Montserrat, 19-VII-1790).— F. 119. Carta de Gaspar B ? (s.d.).— F. 120-155v. Història de Montserrat (1171-1255) pel P. B. Ribas.

MS 2520

F. 1. Carta de l'abat J. de Arredondo (Montserrat, 10-I-1790).— F. 2. Carta del P. B. Ribas (Montserrat, 10-I-1970).— F. 3. P. Benet Mendoza: *Catalogo de los Abades del Monasterio de Monserrate desde la Reforma año 1493 hasta el presente de 1789. Sacado de varios instrumentos autenticos del Archivo de dicho Monasterio*.— F. 6. Nota del P. M. Pérez de Vassa sobre l'anterior i el seu treball.— F. 7. Notes del P. B. Mendoza sobre possessions i rendes de Montserrat fins a l'any 1493.— F. 9. Resposta al qüestionari sobre Santa Cecília de Montserrat per Mossèn Lluís Francolí, rector d'aquella parròquia (Santa Cecília de Montserrat, 6-X-1789).— F. 19. Carta del Dr. J. Boada.— F. 20. Dibuix de l'escut i de la imatge de l'església de Santa Cecília de Montserrat, de P. P. Montaña.— F. 21. Notes del P. B. Mendoza sobre possessions i rendes de Montserrat posteriors a l'any 1493.— F. 23. Esborrany corregit per F. de Zamora d'una carta [VI-1789] a l'abat de Montserrat.— F. 24. Nota de J. Ameller sobre l'expedició a Montserrat durant la segona quinzena de juny del 1790.— F. 29. Títol i esquema per a una presentació de la història projectada per F. de Zamora.— F. 30. Esborrany de la presentació corregit per F. de Zamora: *Prospecto de la descripcion Geografica, Natural y Política de la Montaña de Monserrate por Dn. Francisco de Zamora ohidor de la Real Audiencia de Barcelona*.— F. 33. Notes del P. M. Pérez de Vassa [I-1790] sobre privilegis papals i reials de Montserrat.— F. 34. Inventari de sepultures de Montserrat des del 1201 al 1597 confegit pel P. M. Pérez de Vassa aprofitant els papers de l'arxiver Guerin.— F. 40. Carta del P. V. Murillas (Montserrat, 11-I-1790).— F. 41. Carta del Dr. J. Llaró, rector de Collbató (18-X-1789), amb una primera tramesa de respostes al qüestionari sobre aquella vila.— F. 48. Carta del mateix personatge (Collbató, 22-X-1789), amb la segona tramesa.— F. 53. Història de Montserrat fins a l'any 1171, pel P. B. Ribas.— F. 143. Carta del P. M. Pérez de Vassa (Montserrat,

14-XII-1789), amb notes sobre despeses de cera i fundacions de llànties durant els ss. XVI-XVII, extractades dels papers de l'arxiver P. Guerin.— F. 156. Carta del P. M. Pérez de Vassa (Montserrat, 23-XI-1789).— F. 157. Còpia de l'opuscle de Pere de Marca sobre els orígens de Montserrat *ex tabulario abbatiali Monasterii S. Victoriani in regno Aragoniae. scripio 8*.— F. 160. Argumentació sobre l'antiguitat i la noblesa de la casa Riusech.— F. 162. Carta del P. M. Pérez de Vassa (Montserrat, 22-VIII-1789), amb notes sobre rendes de Montserrat i privilegis i actuacions reials. En el foli 166 hi ha còpia de la donació a la capella de St. Miquel de Montserrat (15-IX-1062) feta per la mà de l'arxiver P. Miquel Solsona.— F. 189. Extracte de la visita apostòlica a Montserrat de l'any 1586 amb notes del P. M. Pérez de Vassa.— F. 202. Notes de l'anterior sobre els ermitans de Montserrat.— F. 203. Més notes de l'anterior tretes del Cartulari de Montserrat o *Llibre Vermell*, del *Liber reformationis huius monasterii*, sobre rendes, hospitalitat, causes pies... — F. 213. Carta del Dr. J. Boada (Olesa de Montserrat, 8-IX-1789).— F. 217. Sentència judicial de l'any 1603 sobre la família de Maties Dalmau Robert de Montserrat i el seu origen a la Guàrdia.— F. 224. Carta del P. M. Pérez de Vassa (Montserrat, 22-IV-1790).— F. 225. Notes de l'anterior sobre el règim canònic de Montserrat, i còpia del plet (1773) sobre precedències i privilegis dels monjos de Montserrat sobre els del Montserrat de Madrid.— F. 224-226v. Notes del P. M. Pérez de Vassa sobre donacions i privilegis reials a Montserrat.

El conjunt d'aquesta documentació, en la qual hom observa força llacunes —tant en la correspondència com en els originals destinats a l'obra— s'acaba el mes de juliol del 1790, quan Francisco de Zamora estava instal·lat a la Cort de Madrid ja feia tres mesos. La manca de documentació a partir d'aquest moment, en què Zamora volia demanar ajut econòmic per a publicar el treball, fa creure que hi ha una part important de paperam dispersat —com ara el Ms. 1137 de Montserrat— o simplement perdut.

Es fa difícil de calcular el volum del material recollit per Zamora durant aquesta etapa; i a més, per ara, no sabem en quin moment i per quines causes concretes fou abandonat el projecte. Hi cap la possibilitat que els materials aplegats després del juliol del 1790 restessin a Barcelona en mans dels col·laboradors de Zamora encarregats de prosseguir i acabar el seu projecte; però això no passa de ser una hipòtesi sense indicis. Més enllà de les incidències, certament interessants, d'aquesta segona etapa del projecte de Zamora, que caldrà aclarir, el que realment ens interessa ara és la documentació coneguda, que ens permet de conèixer força detallada-

ment la gènesi i desenvolupament del pla de l'obra, així com la missió i la identitat dels qui hi treballaren.

Gènesi i desenvolupament del primer projecte

D'entrada cal dir que, malgrat la seva importància intrínseca, el projecte de Francisco de Zamora no té res d'original. S'inscriu perfectament dintre un gènere literari molt característic del moment, emmarcat, d'una banda, per les narracions de viatges més o menys erudites i, de l'altra, per l'afany de monumentalitat, que enterrà molts projectes històrics. Montserrat era aleshores particularment visitat pels viatgers curiosos i pels amants de les ciències naturals: els viatges de Ph. Tickness ja portaven tres edicions⁸; el canonge Pierre-André Pourret havia herboritzat Montserrat cap a l'any 1780 i havia escrit un *Voyage Botanique au Montserrat*, avui perdut⁹; les entranyes del Montserrat —les Coves del Salnitre— cantades per Cristobal de Virués¹⁰ en el s. XVII tornaven a atreure l'atenció, fins al punt que calgué tancar-les, perquè alguns, com l'anglès C. Smith l'any 1780, s'hi perderen durant dies¹¹; a Barcelona, el 6 de maig del 1789, pocs dies, doncs, abans de la segona pujada de F. de Zamora a Montserrat, a la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts havia estat llegida per Josep Comes una *Memoria sobre la montaña de Monserrate en que se demuestra la materia de que se compone, su origen, y la clase en que deve colocarse*¹²; a Montserrat mateix començava a florir el corrent d'estudis històrics i naturals —els capdavanters dels quals, els PP. Ribas i Ametller, foren nomenats acadèmics a Barcelona—, i els monjos havien de mostrar sovint les antiguitats, el gabinet d'història natural, la muntanya, i particularment les ermites a viatgers curiosos o bé il·lustres.

Però allò que impulsà F. de Zamora a emprendre la seva obra pel Nadal del 1786 no fou solament la contemplació de «los porten-

8. *A year's journey Through France, and part of Spain*, Dublin 1777, Londres 1778 i 1789, a part de les traduccions.

9. J. NUET I BADIA - J. M. PANAREDA I CLOPÉS, *Notes històriques sobre l'estudi de la flora i la vegetació de Montserrat*, dins *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* 50 (1985) 117.

10. *El Monserrate segundo*, Milà 1602.

11. V. BALAGUER, *Las cuevas de Montserrat*, Barcelona, c. 1890, p. 98, que és una reedició dels articles publicats l'any 1850 en el *Diario de Barcelona*.

12. Madrid, Biblioteca del Palacio Real, Ms. 1678, ff. 78-85.

tos que ha reunido la naturaleza» a Montserrat, sinó la viva ferida que experimentà en el seu «zelo patriótico» en trobar-hi «unos Viageros encargados de reconocerla por la Academia de Ciencias de Paris» de boca dels quals escoltà «terribles vilipendios... criticando nuestro abandono». Aquests comentaris eren habituals, segons li confirmaren els monjos, i venien a confirmar l'opinió del comte Buffon, que «si lo que ha oido hablar de esta Montaña lo hubiesen dicho personas inteligentes hubiera venido a berla a pesar de su edad y achaques»¹³.

Confirmat en aquest projecte en la segona pujada a Montserrat, i després d'assabentar-se que el nou abat de Montserrat, José de Arredondo, havia arribat al monestir el dia 8 de juny¹⁴, li adreçà una carta on exposava el seu projecte i demanava acolliment i subsidis humans per als «viageros» que tenia destinats a recórrer i estudiar la muntanya, i a dibuixar-ne algunes vistes¹⁵.

Per a assegurar-se el beneplàcit abacial s'encomanà a les influències dels monjos coneguts, particularment dels PP. Plàcid Armadans i Veremundo Murillas, que havien estat nomenats prior i hostatger de pelegrins pel nou abat¹⁶. El P. V. Murillas, en la seva resposta del 29 de juny, li confirmà que «su vivo zelo por las glorias de la Patria son la principal recomendacion que he expuesto a este señor Abad», i que es posarien els mitjans adients per a dur a bon terme el projecte. I pel que fa a la col·laboració dels monjos per a recollir dades històriques sobre el santuari i sobre la geologia i la botànica de la muntanya, li comunicava que demanaria l'ajut del P. Benet Ribas per a la part històrica; per a la part botànica ell mateix ja s'hi veia amb cor, perquè està «bastante averiguada», mentre que «por lo que toca a la formacion de la montaña, es cierto que hay inmenso campo para filosofar sobre ella, pero es preciso confessar que el entendimiento humano se pierde luego en sus vaticinios»¹⁷.

L'abat respongué també a F. de Zamora per aquestes mateixes dates, lloant el projecte i accedint al que demanava. A més, li tra-

13. Ms. 2520, f. 30, i també al f. 23 en termes semblants. Vegeu l'apèndix nº 1.

14. Ms. 2519, ff. 90-90v.

15. Ms. 2520, ff. 23-24.

16. Vegeu el *Diario* 283; Ms. 2519, ff. 2 i 7-8.

17. Ms. 2519, ff. 7-8.

metia els dos volums dels viatges de Ph. Thicknesse, manlevats a la biblioteca del monestir, per si li eren d'utilitat, i li indicava que «por noticias que me han dado que el punto o uno de los puntos de vista mas hermosos de la vista de la montaña por el oriente se puede tomar en el camino que ai desde la villa de Olesa a su iglesia sufraganea», tot assegurant-li que no mancaria qui orientés en aquest punt els seus comissionats¹⁸.

La reacció de F. de Zamora no es féu esperar, i el dissabte 4 de juliol al vespre arribaven a Montserrat els seus comissionats. Els veïns del Bruc els prengueren per «uns barloquins que van a fer comedias y pusturas a Monserrat» a causa dels estris amb que anaven carregats pintor i geòmetre¹⁹. A Montserrat, en canvi, des del primer moment reberen el qualificatiu ben significatiu de «viatgers» i «exploradors». Eren dos apotecaris, un pintor i un mestre de cases.

Joan Ameller i Mestre (1743-1824), apotecari barceloní des del 1766, ingressà aquell mateix any de 1789 en la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona²⁰, i, segons sembla per la correspondència conservada, era bon amic de F. de Zamora. Antoni Sala i Domènech (1752-1814), apotecari des del 1772 i membre de la mateixa Acadèmia²¹ des del 1786, és confós per Zamora amb el seu pare Francesc Sala i Guàrdia²², tingut per herboritzador de Montserrat²³. Pere Pau Montaña i Llanas (1749-1803), pintor i decorador d'interiors, era sots-director de l'escola de dibuix de la Junta de Comerç de Barcelona i representant de l'academicisme oficial²⁴. Francesc Renart i Closes (c. 1750-1823), mestre de cases

18. Ms. 2519, ff. 24-26.

19. Ms. 2519, ff. 9-9v i 96-96v.

20. R. JORDI GONZÁLEZ, *Boticas y boticarios barceloneses del siglo XVIII, según el catastro de personal de 1716* dins *Boletín informativo de Circular Farmacéutica* 105 (1978) 45; J. IGLÉSIES, *La Real Academia de Ciencias Naturales y Artes en el siglo XVIII* dins *Memorias de la Real Academia de Ciencias* 36 (1964) 195.

21. JORDI GONZÁLEZ, *Boticas y boticarios* 51; IGLÉSIES, *La Real Academia de Ciencias Naturales* 192 i 274.

22. Ms. 2520, f. 30.

23. M. COLMEIRO, *Enumeración y revisión de las plantas de la península hispano-lusitana e islas Baleares*, vol. 1, Madrid 1885, p. CXCVII, atribueix a Francesc Sala (1720-1798) *Plantas observadas en el Montserrat de Cataluña a fines del siglo pasado y principios del presente*.

24. S. ALCÓLEA, *La pintura en Barcelona durante el siglo XVIII*, dins *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona* 15 (1961-1962) 122-128; *Sobre la pintura catalana del segle XVIII. Un cicle de Francesc Pla, «El Vigatà»*, Barcelona 1987, p. 13.

i agrimensor, pertanyia a una coneguda família d'arquitectes barcelonins²⁵.

L'endemà de l'arribada a Montserrat, que era diumenge, al matí saludaren l'abat Arredondo i li retornaren de part de Zamora el segon volum del Tickness. Després es posaren ja a la feina.

Aquella mateixa tarda Joan Ameller i Antoni Sala, com a encarregats de l'estudi botànic i mineralògic de la muntanya, s'allargaren fins al cim de Sant Jeroni tot prenent notes i recollint materials. L'endemà, dia 6, pujaren a la zona de l'ermita de la Trinitat —on dinaren²⁶— i molt probablement fins a la de Sant Salvador. El dia 7, al monestir reberen la visita del P. Benet Ribas, que pujà des de la granja de la Vinya Nova —vora Collbató— per informar-los sobre la muntanya²⁷. El dimecres, dia 8, els trobem al Bruc, des d'on despatxen correspondència per a F. de Zamora i per al doctor Josep Bellot. Els comuniquen que, gràcies a un horari intensiu —de cinc del matí a onze de la nit—, «de modo que lo temps que no viatjam per las rutas mes estrañas y caminos los mes aspres lo avem de emplear ab las notas del itinerari examenat etc.» han avançat força en el treball a fer; que havien fet i continuarien fent les observacions corresponents amb el termòmetre que els havia enviat F. de Zamora; que tenien enllestit un pla del que els restava per fer, i que —si no rebien contraordre— retornarien a Barcelona per Collbató el dilluns²⁸ dia 13 de juliol. Ho degueren fer així, perquè ja no els veiem més esmentats en la correspondència. La precipitació d'aquest final del viatge, que serà completat just al cap d'un any, qui sap si no va ser motivat en part per deficiències en el servei d'avituallament a càrrec del monestir. D'ambdues coses sembla lamentar-se el P. V. Murillas en carta del 27 de juliol: «todos hemos procurado cuidar de que no faltase nada a estos buenos operarios, y tal descuido o negligencia puede haber cabido en la parte del socorro alimenticio, particularmente con los señores boticarios, pero inculpable porque ha sido preciso que pasara por varias manos, a causa de su complicada transportacion que a veces

25. J. F. RAFOLS, *Diccionario biográfico de artistas de Cataluña*, vol. 2, Barcelona 1953, p. 418; *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 12, pp. 468-469, article *Renart*.

26. Ms. 2519, ff. 9-9v i 96.

27. Ms. 2519, f. 91.

28. Ms. 2519, ff. 15v i 94.

no nos daba lugar a entendernos por escrito. Me habria alegrado que los señores botanico i mineralista hubieran registrado por si mismos la situacion de la fuente de la Puda, sus contornos y principalmente aquellos indicios de cantera de marmol o jaspe verde. Yo espero registrarlo algun dia con mucho mas cuidado»²⁹.

Del treball concret de J. Ameller i A. Sala en aquesta exploració del Montserrat, no en sabem res més. En canvi estem molt més informats pel que fa al dels seus companys Pere Pau Montaña i Francesc Renart.

D'acord amb el pla de F. de Zamora, P. P. Montaña i F. Renart havien d'alçar un plànol topogràfic de la muntanya de Montserrat i calcular-ne i comprovar-ne les mides; Montaña havia de dibuixar, a més, quatre o cinc panoràmiques de la muntanya amb cambra obscura³⁰. D'ací l'exactitud gairebé fotogràfica dels dibuixos del Ms. 1137 de la Biblioteca de Montserrat. Aquest primer projecte esdevingué —potser ja des de l'arribada a Montserrat— molt més ampli, i Montaña dibuixà vistes de totes les ermites, de les Coves del Salnitre, dels avencs de la muntanya, i dels paratges més singulars.

Com els seus companys, Renart i Montaña s'empregueren la feina a la valenta des del primer dia. Això desagradà o alarmà algú, i féu témer a Zamora que la precipitació no repercutís en la qualitat del treball. El diumenge 12 de juliol, Montaña i Renart responien a aquesta inquietud de Zamora expressada en carta rebuda per Joan Ameller el 8 de juliol, mentre ells eren durant tres dies —del 7 al 9— treballant a la muntanya³¹.

Malgrat la correspondència que tracta del progrés del seu treball, no podem establir-ne un calendari per la impossibilitat de datar amb certesa algunes cartes. El mapa topogràfic de la muntanya en què havien de treballar tots dos, els ocupà la major part del temps, atesa la complexitat. El 10 de juliol Renart amidà l'altura de la muntanya des del nivell del Llobregat a l'alçada del torrent de Santa Maria, i la llargada del camí de Collbató a Montserrat³²,

29. Ms. 2519, f. 22.

30. Ms. 2520, f. 23.

31. Ms. 2519, ff. 27-28, 91 i 94v.

32. C. CORNET I MAS, *Tres días en Montserrat*, Barcelona 1858, p. 7, n. 2, afirma que fou el primer de juliol. La cronologia de l'estada a Montserrat ens fa pensar que ha de ser el 10, que per una errata de lectura o de caixa d'ha convertit en ordi-

i els darrers dies del mes acabava de completar la part del mapa corresponent a Santa Cecília de Montserrat i a Can Massana³³. Aquest primer mapa modern de Montserrat, que de moment no ha estat retrobat, es completava amb les quatre grans panoràmiques de la muntanya conservades en el Ms. 1137 de Montserrat. Comprenia també els voltants de la muntanya³⁴, i era alhora geogràfic i històric³⁵. Era dibuixat a escala, i portava indicades les altures, «particularmente las que tienen los objetos mas visibles que representan los prospectos»³⁶, la longitud dels camins³⁷, i la localització de tota la toponímia mitjançant una numeració de correspondència³⁸.

L'admiració per la tasca de Montaña i Renart anava creixent a Montserrat, de tal manera que tota la correspondència amb F. de Zamora n'està amarada. La fita més significant, però, fou l'expedició a les Coves del Salnitre guiats i auxiliats per fra Ventura Monnet. El dissabte 25 de juliol s'estigueren durant nou hores a l'interior de les coves: les recorregueren, les amidaren, hi dinaren, i les dibuixaren³⁹. Fou, pràcticament el colofó de l'empresa, perquè el dilluns dia 27 de juliol preveien retornar a Barcelona el dilluns dia 3 d'agost; i, per cert, ben carregats. A més dels propis equipatges, dels dibuixos i de les notes que havien recollit —ja per pròpia iniciativa o bé per indicació de F. de Zamora—, portaven diverses mostres de petrificacions arrencades a les Coves del Salnitre⁴⁰. Altres materials, com la descripció de les peces artístiques i els esbossos que en féu Montaña a l'església de Santa Cecília de Montserrat, arribarien a les mans de F. de Zamora per altres camins⁴¹.

nal. D'aquesta medicció, però no de la data, en parlen també S. A. SAURA MASCARÓ — M. SOLA, *Montserrat subterrànea*, Barcelona 1852, p. 12, i V. BALAGUER, *Guía de Montserrat y de sus cuevas*, Barcelona 1857, p. 159.

33. Ms. 2519, ff. 4 i 88.

34. Almenys els llocs des d'on foren preses les quatre vistes panoràmiques de la muntanya, tal com consta al peu d'elles (Montserrat, ms. 1137).

35. Ms. 2519, ff. 88-88v; Ms. 2520, ff. 99v i 213v.

36. Ms. 2519, f. 4.

37. Ms. 2519, ff. 22-23v.

38. Vegeu la làmina del *Diario de viages* 272-273. Un croquis incomplet i d'escala reduïda aprofitat per Joaquim Carrera per als seus mapes de 1877-1879 i 1880 dona una idea de l'original.

39. Ms. 2519, ff. 10-11v i 22-23v. Publicarem aquestes cartes i altres textos relacionats amb aquesta expedició en una altra ocasió.

40. Ms. 2519, ff. 12 i 57-58v.

41. En el plec de respostes del rector de Santa Cecília de Montserrat al qüestionari de F. de Zamora (cf. Ms. 2520, f. 21). Els esbossos de la imatge de Santa Ce-

La informació recollida pels quatre comissionats de F. de Zamora havia de ser completada amb la de tipus històric i econòmic recollida en les respostes a un qüestionari que F. de Zamora envià a Montserrat —com a altres indrets de Catalunya— durant la primera quinzena de juliol del 1789. Aquest qüestionari probablement era un xic diferent dels models que emprava habitualment⁴², i n'envià exemplars als PP. V. Murillas, B. Ribas i Miguel Pérez de Vasca⁴³. Deixà d'interessar-li des del moment en què, a la vista del treball de Montaña i de Renart, concebé un projecte més ampli, que desbordava la seva idea anterior. Es tractava d'editar, per primera vegada, una història monumental de Montserrat —muntanya, santuari i monestir— i dels nuclis habitats enganxats físicament a la muntanya i determinats per la seva geografia i per la seva història.

L'aportació montserratina a la història monumental

En un esborrany de presentació i d'índex de l'obra, redactat entre gener i abril del 1790, per a acompanyar els dibuixos de Renart i Montaña amb vista a obtenir ajut econòmic per a publicar l'obra, F. de Zamora la titula *Descripcion geografica, natural y politica de la Montaña de Monserrate*. El conjunt estava dividit en les tres parts indicades en el títol. La geogràfica tindria quatre grans capítols: descripció minuciosa de la muntanya a base del mapa de Renart i de les trenta-dues vistes dibuixades per Montaña; origen i estructura interior i exterior de la muntanya; descripció de coves i avencs, particularment de les Coves del Salnitre amb el plànol i vistes; i finalment l'explicació dels fenòmens curiosos, com ara els ecos. La segona part, dedicada a la història natural, recolliria especialment les aportacions dels apotecaris Ameller i Sala i tindria també quatre capítols: hidrografia de la muntanya, i anàlisi química de l'aigua de trenta-dues fonts contínues i discontinües —mentideres— i de les cisternes i basses; estudis de geologia, geognòscia i mineralogia; fauna de la muntanya acompanyada de notícies his-

cilia i de l'escut fets per P.P. Montaña ens han permès d'identificar aquestes peces, conservades ara al monestir de Montserrat.

42. Els qüestionaris més corrents tenen 183 o bé 146 preguntes (vegeu BOIXAREU, *Diario de viajes* 16). Tot el que sabem del de Montserrat és que en les preguntes 116 i 118 es tractava sobre les rendes i abastiment de Montserrat (Ms. 2520, f. 164).

43. Ms. 2519, ff. 57, 74 i 91.

tòriques; i una flora disposada per ordre alfabètic indicant el nom llatí, castellà i català de cada planta, i l'indret de la muntanya on es cria. La tercera part, anomenada política, havia de ser pròpiament una història civil i eclesiàstica de la muntanya, que tractaria de l'origen i evolució dels territoris dels castells de Montserrat; història de les diverses esglésies de la muntanya; orígens del culte de la Mare de Déu a Montserrat, fundació i vicissituds del monestir i de la vida eremítica; vida i administració del monestir i del santuari, i la seva influència sobre el Principat. En apèndix es publicarien trenta documents dels ss. IX a XI, exceptuats els ja editats per Pere de Marca⁴⁴.

Aquesta ampliació del projecte de F. de Zamora és segurament més meditada del que podria semblar, i explicaria l'imprevisible nomenament del P. Benet Ribas com a arxiver de Montserrat, per obra i gràcia del mateix Zamora. En efecte, l'11 de juliol del 1789 el P. B. Ribas féu saber a Zamora que havia estat destinat al monestir de Sant Benet de Bages, però que si li calien els seus serveis d'historiador ho indiqués a l'abat Arredondo que «me embiara luego a llamar para quedar bien con V.S.»⁴⁵. I aquella destinació que ja era ferma des del 29 de juny, en no acceptar el P. B. Ribas el càrrec que el nou abat li oferia⁴⁶, quedà anul·lada durant la segona quinzena de juliol quan fou nomenat —ara per segona vegada— arxiver major de Montserrat⁴⁷.

El nomenament del P. B. Ribas és més significatiu encara si tenim en compte l'amistat de F. Zamora amb l'arxiver desposseït, el P. Miguel Pérez de Vassa (1717-1806), a qui feia poc havia fet arribar un dels seus qüestionaris. L'ancià P. Pérez de Vassa, a qui l'abat havia promès un auxiliar per a la seva tasca⁴⁸, se li queixà, dolgut, en carta del 22 d'agost: «Faltame el monge insinuado, o se me ha faltado a la palabra (por demasiada bondad de mi Abad, antiguo amigo) de colocarlo 2ª vez Archivero mayor», i encara, «Dios le perdone a V.S. su intempestiva modestia en este particular, quando hablando en Vique de otros afanes que me llenaron mucho relativos al bien publico, nos calló al Ilustrisimo y a mi el

44. Ms. 2520, ff. 29-32; vegeu l'apèndix n° 2.

45. Vegeu l'apèndix n° 3.

46. Ms. 2519, ff. 7-8.

47. Vegeu l'apèndix n° 4.

48. Ms. 2519, f. 74v.

proyecto de su meditada historia. En los dos años corridos tubiera yo, sin la menor fatiga, el gusto de darle digeridas y coordinadas especies utiles, curiosas, historicas, y bien cimentadas que ahora van como se ve, y se vera en los pliegos que restan»⁴⁹. Tot i veure's clarament bandejat⁵⁰, prosseguí la correspondència històrica amb l'afany de col·laborar en la nova història i de rivalitzar amb el P. Ribas⁵¹. Zamora se n'aprofità, però no es volgué refiar d'un monjo carregat de xacres⁵² i auxiliat per un antic arxiver també malalt, el P. Benet Mendoza⁵³, que moriria pocs mesos després a Sant Benet de Bages el 7 de gener del 1790. D'altra banda, el P. Pérez de Vassa reconeixia la manca de metodologia i el desordre dels seus plec de notes⁵⁴.

Malgrat aquesta observació i el seu caire partidista i anticatalà, les notes del P. Pérez de Vassa recullen multitud de dades manlleuades als reculls històrics d'altres arxivers montserratins —Tomàs Rajadell, Miquel Solsona, Joan Guerin, Lesmes Reventós, Manuel Noviala— i als principals fons de documentació de l'arxiu de Montserrat: manuals notariais, llibres de fundacions, de benefactors, de comptes, el voluminós *Registrum Vetus*⁵⁵, i el cartulari de Montserrat, anomenat també *Llibre Vermell*⁵⁶.

El P. B. Ribas, que es diferenciava del P. Pérez de Vassa no solament per l'edat i per la competència, sinó també per la gentilesa i la bonhomia⁵⁷, cuità a assabentar F. de Zamora del seu nomenament tot assegurant-li que «podré servir a V.S. a toda satisfaccion, en esa grande obra que V.S. tiene entre manos», tal com ja ho havia començat a fer lliurant a Francesc Renart un plànol ideal dels

49. Ms. 2520, ff. 162-162v i 203, on diu que fou l'estiu del 1786 que es trobaren a Vic.

50. Ms. 2519, f. 67v, post scriptum.

51. Ms. 2520, ff. 175v, 187v i 203.

52. Ms. 2519, ff. 74v i 85; Ms. 2520, ff. 39 i 203.

53. Ms. 2520, ff. 6 i 156v.

54. Ms. 2520, ff. 203 i 211v.

55. Volum d'uns 500 fulls (cf. Ms. 2520, f. 148), escrit potser en el tercer quart del s. XV, segons es podria deduir del contingut dels primers fulls (cf. Ms. 2520, ff. 176 i 179), contenia còpies de documents molt diversos, alguns dels quals ja eren en el *Cartulari* (Ms. 2520, f. 169).

56. Format per dos volums de pergami conservats a l'antic arxiu de Montserrat amb la signatura Calaix 5, lligall 6, nn. 1 i 2. Al cap del segon volum deia: «Fuit scriptus in anno domini 1324 ut invenies ibi fol 4». La datació marginal segons l'era cristiana no era prou afinada (Ms. 2520, ff. 166v, 167v, 203-203v, 206).

57. Ms. 2520, f. 24.

antics límits del castell Marro⁵⁸. Al cap de pocs dies, el nou projecte de F. de Zamora li'n donava l'oportunitat. Ribas l'acollí de bon grat, i en carta del 17 d'agost deia a Zamora: «Celebro mucho que le haya ocurrido a V.S. el pensamiento de publicar pronto, y separada, la historia de nuestra montaña y monasterio, porque sin duda pasmara a todo el mundo político una obra tan estraña y tan bien dirigida».

Abans, però, de començar a remenar l'arxiu, el P. Ribas plantejà la necessitat d'establir la metodologia i els criteris a seguir en els materials i en la redacció de l'obra. Calia aclarir si Zamora volia simplement completar les històries de Montserrat publicades pels PP. Yepes i G. Argaiz —que copià dels ms. del P. Miquel Solsona— i per Serra i Postius, tal com li ho semblava⁵⁹. Desconeixem les directives concretes que li donà Zamora, però es decantà per treballar directament a partir de la documentació, de tal manera que el 31 d'agost veiem Ribas excusar-se de no respondre les cartes de Zamora «porque me havia engolfado en el registro de las escrituras, y empezando a formar relacion historica de esta montaña y monasterio en el mismo modo y forma que V. me previene en su instruccion citando los documentos que atestiguan los mismos hechos».

Aquesta metodologia de treball l'obligà a advertir F. de Zamora sobre la intervenció i la metodologia del P. Pérez de Vassa, i li féu entreveure l'oportunitat de publicar «documentos raros que nunca han visto la luz pública, manuscritos, canciones en el idioma vulgar, y otras mil cosas»⁶⁰. La idea degué plaure a F. de Zamora, perquè en carta del 21 de setembre Ribas li confirma que «iran copias correctas de las cartas de los reyes y otros grandes personajes, y entre ellas una en el ydioma cathalan muy curiosa de los señores Reyes Catholicos»⁶¹. Tanmateix, l'anhel del P. Ribas anava molt més enllà i, aprofitant la visita a Montserrat del P. Jaume Caresmar la tardor d'aquell 1789 per a estudiar la documentació relativa a l'abat Cesari de Santa Cecília de Montserrat per al seu estudi sobre la primacia de la Seu metropolitana de Tarragona⁶², plantejà la

58. Vegeu l'apèndix n° 4.

59. Vegeu l'apèndix n° 5.

60. Vegeu l'apèndix n° 6.

61. Vegeu l'apèndix n° 7.

62. J. CARESMAR, *Història de la primacia de la Seu de Tarragona*, ed. pel P. Martí de Barcelona, Tarragona 1924, pp. 59-74 i 217-226.

qüestió a l'amic. Ambdós foren del parer d'afegir a l'obra un apèndix de documents.

El P. Caresmar en parlà a F. de Zamora, que el nomenà supervisor de l'obra del P. Ribas, i decidí tractar l'afer amb l'arxiver montserratí durant la seva projectada estada nadalenca a Montserrat⁶³. Zamora a última hora no pogué pujar a Montserrat, però en llegir els manuscrits de Ribas accedí, a primers de gener del 1790, a la proposta. El P. Ribas es mostrà satisfet, però aviat es trobà desbordat pel treball i sense ningú que l'ajudés en la còpia dels documents⁶⁴. A mitjan abril, en acomiadar-se de Zamora li diu que «si el señor abat me da un escribiente se hara copia de los mas principales documentos para el Apendice»⁶⁵; l'abat complí les promeses a mitges, ja que a mitjan juliol l'escrivent no treballava encara a plena dedicació⁶⁶.

No sabem si aquest apèndix de documentació promogut pel P. Caresmar arribà a terme⁶⁷, perquè precisament en aquest moment —juliol del 1790— s'estronegen les fonts informatives. Ni sabem tampoc quins eren els trenta documents anunciats per Zamora⁶⁸. Podem sospitar que el P. B. Ribas hi tenia destinats els documents relatius a la fundació de Montserrat, que extracta amplament o bé tradueix en el cos del seu treball⁶⁹; i algun altre, com l'Acta de Consagració de l'església de Santa Cecília de Montserrat, de l'any 957, de la qual diu «seria este un documento de los mas curiosos de este archivo si fuere entero, pero esta parte roido de ratones»⁷⁰, i que per aquesta mateixa raó ja no el pogué publicar Pere de Marca⁷¹. No podem afirmar res amb certesa de la nota «debe copiarse

63. Vegeu l'apèndix n° 8.

64. Vegeu l'apèndix n° 9.

65. Vegeu l'apèndix n° 10.

66. Ms. 2520, ff. 89-89v i 117-118.

67. L'apèndix de documentació facilitat pel P. Ribas al pare J. CARESMAR, *Historia de la primacia* 217-226, ens dóna una mostra del que podia ser.

68. Ms. 2520, f. 32.

69. Ms. 2520, ff. 95-102.

70. Ms. 2520, f. 83. El P. Benet Mendoza, l'ajudant del P. Miquel Pérez de Vasca, era del mateix parer: «fuera uno de los mejores instrumentos si estuviera entera esta escritura, pero se halla la mitad de ella comida de los ratones» (Ms. 2520, f. 7). La transcripció que en tenia feta el P. Ribas (Barcelona, Biblioteca de Catalunya, Ms. 729-III, pp. 76-78) ha estat publicada per R. ORDEIG I MATA, *Inventari de les actes de consagració i dotació de les esglésies catalanes. II: Anys 952-988*, dins *RCatT V* (1980) 157-159.

71. L'abat de Montserrat Francesc Batlle li n'envià una còpia el mes de juny del

a la letra» que trobem en els esborranys del P. Ribas conservats a l'arxiu de Montserrat al final de la regesta de quatre documents del s. XIII; perquè, si bé és cert que un d'ells ha estat copiat sencer, la data d'aquests documents desborda amplament la cronologia prevista per a l'apèndix documental, però no desdiu de les previsions del P. Ribas que hem vist més amunt.

Aquesta mateixa incertesa plana també sobre la continuïtat dels originals del P. Ribas enviats a Zamora a partir del juliol del 1790. Tot i que estem mancats de notícies, no deixa de crear un interrogant l'única nota referent a F. de Zamora que hi ha en els esborranys montserratins del P. Ribas, precisament allí on s'acaben els manuscrits enviats a F. de Zamora. Diu així: «Hasta aqui Zamora. Las copias llegan hasta aqui».

El manuscrit de la història de Montserrat del P. B. Ribas que trobem entre els papers de F. de Zamora⁷² supleix fins a l'any 1100 tot el que manca als esborranys conservats a Montserrat, i comprèn la història montserratina des dels inicis coneguts, en el s. IX, fins a l'any 1255, llevat d'una petita llacuna imputable al copista entre els anys 1203-1226. L'obra s'inicia amb una pinzellada de geografia i d'història antiga i —deixant explícitament la descripció geogràfica i natural de la muntanya— passa de seguida a tractar els orígens documentats de Montserrat en els ss. IX i X a partir dels documents relatius als seus posseïdors: Ripoll, Santa Cecília de Montserrat i els castells de la Guàrdia, Otger, Marro i Collbató. Això desemboca en una presentació crítica dels orígens tradicionals de Santa Maria de Montserrat —la llegenda de fra Garí, la invenció i el culte de la imatge de la Mare de Déu, la fundació del primitiu monestir de monges—, mancats de suport documental. A partir d'ací segueix ja la història de Montserrat prenent com a canemàs cronològic fins a l'any 1100 el de la història del monestir de Santa Cecília de Montserrat, en el qual s'insereixen la prehistòria ripollesa de Montserrat, la creació del monestir de Santa Maria a l'època de l'abat Oliba, i la primera època del nou monestir amb l'annexió del patrimoni i de l'església de Sant Miquel de Montserrat. La història de Santa Cecília s'acaba per esfilagarsament en els

1651 mentre esperava que l'arxiver en trobés un trasllat autèntic (Paris, Bibliothèque Nationale, Baluze 119, ff. 292 i 296).

72. Ms. 2519, ff. 120-155v; Ms. 2520, ff. 53-142v.

anys 1100-1138, i continua únicament la història de Santa Maria de Montserrat dividida per períodes, corresponents a la cronologia dels priors conventuals.

La presentació és estrictament documental a base d'un enfilall de regestes breument presentades, criticades i relacionades, que fins a arribar a començament del s. XII reïx a superar els esculls d'un inventari cronològic. Els documents citats són normalment originals, llevat d'algun recurs a còpies autèntiques i al *Cartulari o Llibre Vermell de Montserrat*—anomenat també *Tumbo de escrituras*—, i van seguits de la signatura topogràfica que tenien a l'arxiu. Sovint les subscripcions llatines dels documents han estat imitades, segons un costum de l'època en què el P. Ribas era un mestre, si hem de creure el P. Caresmar⁷³.

L'única excepció, d'altra banda obligada, a aquest mètode de treball, la trobem a l'hora de tractar de la invenció de la Santa Imatge i dels orígens de Santa Maria de Montserrat. Ací el P. Ribas fa un recurs molt crític a les fonts manuscrites montserratines de la llegenda de fra Joan Garí, que és d'un gran valor per a resseguir l'evolució literària de la llegenda, i que ens confirma la seva presència en el primer dels 16 folis que actualment manquen en el Ms. n.º 1 de la Biblioteca de Montserrat, modernament anomenat *Llibre Vermell de Montserrat*⁷⁴.

No cal allargar-nos ara en la descripció més detallada de l'obra i de la documentació, ni deturar-nos a ponderar l'interès evident que ofereix per a la historiografia de Montserrat. La pròxima edició d'aquest manuscrit del P. Ribas serà prou eloqüent. Tanmateix, cal assenyalar-ne almenys dues grans característiques: que ens trobem amb un tractament crític de la història de Montserrat que no reapareixerà fins a començaments del nostre segle; i que tenim a les mans un extracte molt ampli dels diplomataris de Santa Cecília, Sant Miquel i Santa Maria de Montserrat, on trobem les regestes d'una cinquantena de pergamins dels ss. IX i X, sense comptar-hi la trentena pertanyent als anys 935-957, que el P. Ribas no extractà per no allargar-se innecessàriament⁷⁵.

L'aportació del P. Ribas al projecte de F. de Zamora no s'esgota

73. *Historia de la primacia* 73-74.

74. Ms. 2520, f. 73v.

75. Ms. 2520, f. 85v.

ací. Sabem que a l'inici de la seva col·laboració, el mes de setembre del 1789, havia enviat a F. de Zamora un treball sobre la vida dels ermitans de Montserrat⁷⁶, que no ha estat trobat i que potser cal relacionar amb el dibuix de l'hàbit d'ermità que féu P. P. Montaña⁷⁷. Tampoc no han estat trobades un parell d'aportacions, l'una a la toponímia montserratina i l'altra a la geografia física de la muntanya⁷⁸, que ens aclaririen probablement la seva col·laboració i la d'altres monjos de Montserrat en aquest camp.

Aquesta tasca, en principi, havia estat assumida pel P. V. Murillas⁷⁹, però durant l'estada a Montserrat dels quatre comissionats de Zamora veiem la intervenció del P. Ribas com a assessor⁸⁰, i la col·laboració d'un monjo anònim —l'autor del Ms. 881 de la Biblioteca de Montserrat⁸¹— en l'estudi de la muntanya. És impossible de saber fins a quin punt el P. Ribas suplí o ajudà el P. Murillas, que a causa de la seva salut i del seu càrrec d'hostatger de pelegrins no enllestia el seu treball malgrat les insistències de F. de Zamora⁸². El primer d'octubre del 1789 el mateix P. Murillas es comprometia a «extender lo poco que resta por decir, atendiendo lo mucho que abarca dicho Ribas... en lo perteneciente a esta montaña»⁸³; i finalment l'11 de gener del 1790 lliurava el seu treball que qualificava de «parto de los montes», tot esperant de presentar a F. de Zamora les mostres mineralògiques que tenia recollides en la seva pròxima visita a Montserrat⁸⁴. Mentre que a partir d'aquest moment desapareix el nom del P. Murillas, trobem el P. Ribas relacionat amb la segona visita dels apotecaris Ameller i Sala a Montserrat el juny del 1790, i amb una exploració dels *Poatons*

76. Ms. 2519, f. 59.

77. Montserrat, Ms. 1137. Il·lustració reproduïda per C. BARAUT, *Iconografia de les ermites*, làmina 22.

78. Ms. 2519, f. 63; Ms. 2520, ff. 2-2v.

79. Ms. 2519, ff. 7-8, 22-23.

80. Ms. 2519, ff. 88-88v i 91-92v.

81. La relació directa amb el projecte de F. de Zamora és evident en els ff. 70v, 71, 73v. L'atribució del manuscrit al P. Gerard Joana és molt discutible, i ja en parlarem en una altra ocasió. El text ha estat editat parcialment per G. RODON, *El manuscrito del Padre Gerard Joana (1769-1841)*, dins *Geo y Bio Karst* 30 (1971) 21-28.

82. Ms. 2519, ff. 57, 61, 63, 73 i 106.

83. Ms. 2519, f. 63.

84. Ms. 2520, f. 40.

—per l'abril del mateix any⁸⁵—, que si s'arribà a fer no n'ha quedat cap notícia.

Segurament que la contribució del P. Ribas i d'altres monjos de Montserrat a la monumentalitat del projecte de Zamora enclouïa altres materials que desconeixem. A F. de Zamora, de suggeriments no li'n devien faltar, com ja hem vist en el cas del P. Ribas. Fins i tot l'abat Arredondo, a les envistes de Nadal del 1789, instava F. de Zamora, que havia previst de passar-lo a Montserrat, a ser-hi ja l'avantvigília de la festa per tal de poder assistir després de l'ofici de prima del dia 24 al solemne cant de «la Kalenda que es punto que debe verse para publicarse»⁸⁶.

Tot aquest petit arsenal d'informació, F. de Zamora l'anà completant d'una manera sistemàtica, o bé espigolant d'ací i d'allà. Així, són particularment interessants els plec de respostes als qüestionaris sobre els nuclis de població històricament i físicament units a la muntanya, que envià el mes de juliol i agost del 1789. Els corresponents a Collbató, el Bruc i Santa Cecília de Montserrat van signats pels rectors de les respectives parròquies⁸⁷; i el de Monistrol de Montserrat per un beneficiat de la parroquial d'Olesa de Montserrat⁸⁸. Per a preparar o comparar els treballs de Joan Amerller i Antoni Sala sobre la flora de Montserrat demanà en préstec als monjos de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron l'herbari de fra Josep de Santa Maria, que havia herboritzat a Montserrat⁸⁹. En l'afany de completar el treball, tot ho arreplegava: des de notícies bàsiques d'observacions sobre el pas del sol per l'ull de la Roca Foradada de Montserrat⁹⁰, fins a bibliografia montserratina⁹¹. Ressegua i confrontava les diverses notícies sobre un mateix particular, i demanava aclariments quan ho creia convenient. Els demanà sobre la toponímia montserratina a fra Ventura Monet, que baixà expressa-

85. Ms. 2519, ff. 102-103; Ms. 2520, f. 24.

86. Ms. 2519, f. 106. El cerimonial ben detallat el trobem en el *Directorio de las fiestas que con solemnidad se celebran en este Real Monasterio de Nuestra Señora de Montserrat*, escrit o copiat pel P. Beda Borrego cap a l'any 1800 (Montserrat, arxiu, A I, b 17, pp. 219-221), que cal completar amb el *Ceremonial monástico ... de la Congregación de España*, Madrid 1774, pp. 281-283. El P. Miguel Pérez de Vassa diu que en aquesta ocasió s'encenien les aranyes de cristall (Ms. 2520, f. 152).

87. Ms. 2519, ff. 51-56; Ms. 2520, ff. 9-18, 20 i 41-52.

88. Ms. 2519, f. 75.

89. Ms. 2519, f. 81, i el *Diario de Viajes* 33.

90. Ms. 2519, ff. 1, 21 i 69-70.

91. Ms. 2519, ff. 13-14, 66, 74v; Ms. 2520, f. 157.

ment a Barcelona a mitjan gener del 1790 per respondre a les preguntes de Zamora⁹². També en sol·licità del doctor Joan Boada, beneficiat d'Olesa de Montserrat, que havia preparat les respostes als qüestionaris sobre Olesa, Rellinars i Monistrol⁹³. En aquest darrer, Zamora hi trobà contradiccions amb les dades que li havien facilitat des de Montserrat. El doctor Boada li replicà argüint documentació antiga, no sempre prou ben datada, treta del mateix arxiu de Montserrat⁹⁴, i amb un punt d'humor que li feia comentar a propòsit de les subscripcions d'un pergami del segle novè: «Vegia V.S. ... quins noms de gossos perdiguers tenian la gent de aquell temps»⁹⁵.

A partir de Nadal del 1790, F. de Zamora començà a urgir els originals que li mancaven⁹⁶, potser perquè ja sabia quelcom del seu nou càrrec a la cort de Madrid. I, malgrat les excuses i les noves promeses de pujar a Montserrat⁹⁷, no hi anà ni per acomiadar-se'n⁹⁸. A Barcelona intentà de cercar un ajut econòmic per a fer imprimir l'obra. Fou aleshores que féu relligar els dibuixos de P. P. Montaña —d'ací la data 1790 que llegim en la portada impresa— i que dictà una presentació global del projecte⁹⁹. Fou endebades; el pressupost devia ser elevat, si tenim en compte que a l'edició calia afegir-hi les despeses del gravador¹⁰⁰ dels dibuixos de P. P. Montaña i de F. Renart. Quan arribà el moment de marxar cap a Aranjuez —el 19 d'abril del 1790¹⁰¹—, el treball del P. Ribas no estava acabat ni de bon tros, però aconseguí compromisos de cara al futur: «de aqui no faltaran los escritos que pueden enbiarse... el caso es que la obra guste a los Reyes y al Ministro», s'exclamava l'abat Arredondo¹⁰². L'edició de la història monumental de Montserrat quedava condicionada a trobar el recolzament econòmic a la cort

92. Ms. 2519, f. 93; Ms. 2520, ff. 1-2v.

93. Ms. 2519, f. 75; Ms. 2520, f. 215.

94. Ms. 2519, ff. 5-6 i 75; Ms. 2520, ff. 213-216.

95. Ms. 2520, f. 214. Vegeu en l'apèndix n° 11 l'argumentació documental, interessant per a completar i confirmar les lectures del P. Ribas, i pel document epigràfic referit als pretesos orígens femenins del monestir de Santa Maria de Montserrat.

96. Ms. 2519, ff. 93, 99-101 i 106.

97. Ms. 2519, f. 93; Ms. 2520, ff. 1, 2 i 40.

98. Ms. 2519, ff. 89 i 102; Ms. 2520, f. 224.

99. Vegeu-lo a l'apèndix n° 2.

100. Ms. 2519, f. 77.

101. Ms. 2519, f. 89.

102. Ms. 2519, f. 89v.

de Madrid, que Zamora estava determinat a procurar-se, tot i que en preveia la dificultat¹⁰³. Restava també per completar el treball dels apotecaris Ameller i Sala. En deixà encarregat el seu amic Nicolás Rodríguez de Laso, que es posà en contacte amb els apotecaris.

Ameller i Sala pujaren a Montserrat el 18 de juny amb el «principal objetivo de dar vuelta a toda la montaña, a fin de registrar los torrentes, comas, fuentes, canales, etc.» Gràcies al guiatge de fra Ventura Monet, resseguien la muntanya, completaren la flora i analitzaren tots els corrents d'aigua; no pogueren, però, entrar a les Coves del Salnitre. Retornats a Barcelona, escrigueren a F. de Zamora una relació breu, però bastant detallada, de la seva expedició, que és l'única notícia que n'ha restat¹⁰⁴.

Les darreres relacions documentades de Zamora amb el projecte montserratí s'estronegen el mes de juliol del 1790, just després de l'exploració dels dos apotecaris. De l'activitat dels encarregats de prosseguir-ne el treball —el senyor Rodríguez de Laso i els doctors Bellot i Solanell—, tampoc no en sabem res; ni ens consta que F. de Zamora, durant la seva visita a Catalunya l'any 1791, s'atansés a Montserrat¹⁰⁵, tot i que sembla que aleshores encara hi mantenia algun tipus de correspondència¹⁰⁶. Hi pujà molt ràpidament el mes d'agost del 1794 durant un altre viatge a Catalunya, però en el seu breu diari de viatge no diu absolutament res dels treballs¹⁰⁷. És probable que l'allunyament de Catalunya i les dificultats de fer rutllar el projecte tingueren una bona part de culpa en l'estancament dels treballs. Els ascensos polítics i la posterior desgràcia de F. de Zamora¹⁰⁸, segur que tampoc no l'afavoriren gens.

L'esllanguiment i la mort del projecte de F. de Zamora, i la posterior dispersió i pèrdua dels materials que hi anaven destinats, podrien fer creure, amb raó, que ens trobem amb una de les moltes grans empreses erudites que han acabat per ocupar lloc als prestatges d'arxius i biblioteques. El nostre cas no és ben bé així. La pèrdua total de l'antic arxiu de Montserrat afegeix a l'interès erudit i

103. Ms. 2519, ff. 102-103.

104. Ms. 2520, ff. 24-28; Ms. 2519, ff. 86 i 97.

105. *Diario de viajes* 9-10.

106. Ms. 2520, f. 199v.

107. Ms. 2791, f. 60v-61.

108. *Diario de viajes* 9-15.

científic dels materials un insubstituïble valor documental. D'ací que tinguem preparada ja l'edició de la part d'història de Montserrat del P. Benet Ribas segons el text definitiu dels Mss. 2519 i 2520 de la Biblioteca del Palacio Real de Madrid, completat, quan és llacunar, amb el text de l'esborrany conservat a l'Arxiu de Montserrat. També la documentació de F. de Zamora pertanyent a la història física i natural de Montserrat veurà la llum; la correspondència —ací no publicada— de Joan Ametller i Francesc Sala, juntament amb els treballs auxiliars, d'altres complementaris, i amb els Mss. 811 i 1137 de la Biblioteca de Montserrat ens aproximen a un Montserrat físic el coneixement del qual ha experimentat durant el segle XIX mutacions i oblits inherents a la fi de la vida eremítica, a l'exclaustració forçosa, a l'abandó de l'explotació agrícola, ramadera i forestal de la muntanya, i també a l'incipient excursionisme.

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ,
Josep GALOBART I SOLER,
Abadia de Montserrat
08699 MONTSERRAT

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

Esborrany d'una carta de Francisco de Zamora a l'abat de Montserrat José de Arredondo.

Madrid, Bib. de Palacio, Ms. 2520, ff. 23-23v.

[juny 1789]

Muy Señor mio y de mi mayor veneracion: Las singularidad de la montaña de Monserrate al paso que ha excitado la curiosidad de los extrangeros a venir a reconocerla al mismo tambien a sido ocasion de que hayan en todos tiempos criticado nuestro descuido por no haver hecho hasta ahora un examen cientifico de este monte, sin perdonar en sus imbecitivas a las mismas personas religiosas que lo habitan.

Yo movido de un zelo quiza desordenado por el honor de la Nacion, he emprendido la publicacion de una obra que de a conocer los portentos que la naturaleza ha reunido en esa montaña. Con este objeto he ido dos veces a este Santuario; pero como para la perfeccion de la obra es necesario abrazar muchos puntos, he creido necesario: primero, que se levante el mapa topográfico de la montaña; segundo, que se saquen con camara oscura los cuatro o cinco puntos de vista mas hermosos; y por ultimo, que reconozcan con exactitud y conocimiento todas sus producciones naturales.

Estas cosas pedian que yo me huviese detenido ai mas tiempo que el que permiten las muchas y graves ocupaciones de mi destino. Asi deseando concluir esta obra del modo menos imperfecto, he nombrado al arquitecto Francisco Renart, al pintor E. (sic) Montaña*, y a los boticarios Juan Ameller, y Antonio Sala para que pasando a este monasterio hagan desde él sus reconocimientos y averiguaciones con conocimiento y exactitud, teniendo presentes las observaciones que yo tengo hechas a cuyo fin les he entregado mis apuntaciones.

Pero siempre he contemplado necesario y aun justo dar a V.S. noticia de mi empresa, asi para caminar mas seguro en ella con sus luces, como para que se sirva prestar sus auxilios para egecutarla con toda perfeccion, suspendiendo la salida de mis viajeros hasta la contestacion de V.S.

Y para el caso de que merezca su atencion, suplico a V.S. se sirva facilitar el hospedage, manutencion, y los mozos, peones, o practicos que necesiten los dichos señores encargados, para egecutar sus operaciones y reconocimientos en la montaña.

* *ratllat*: Casanovas.

2

Presentació del projecte d'història monumental de Montserrat per Francisco de Zamora

Madrid, Bib. de Palacio, Ms. 2520, ff. 30-32.

Prospecto de la Descripcion Geografica Natural y Politica de la montaña de Monserrate por Don Francisco de Zamora ohidor de la real Audiencia de Cataluña.

La fama y portentos que ha reunido la naturaleza en la montaña de Monserrate exitaron mi deseo de hir a berla, aprovechando las vacaciones de Navidad del año 1786; y la casualidad de haber llegado allí con el mismo objeto unos Viageros encargados de reconocerla por la Academia de Ciencias de Paris, me hizo pensar en su Descripcion para evitar en esta parte el motivo de los terribles vilipendios que ohí yo mismo a aquellos viageros criticando nuestro abandono, y cuja critica me digeron los monjes que heran frecuentes en voca de quantas personas curiosas llegan al Monasterio, luego que saven que no se ha echo hasta ahora examen de un Sitio tan prodigioso del que dijo el conde de Bufon que si lo que ha oido hablar de esta Montaña lo hubiesen dicho personas inteligentes hubiera venido a berla a pesar de su edad y achaques.

Esta misma curiosidad a llevado a Monserrate muchos de nuestros Soveranos, varios Sabios y otros Personages Nacionales y Estrangeros. Por esto resolví dedicarme a publicar una Obra Completa y Original de este Sitio, sin haver pensado entonces la dificultad de la empresa, ni los fondos y medios que se necesitaban para desempeñarla.

Con esta idea me bolvi a Barcelona en donde despues de mucho examen nombré a Dn. Francisco Renart Matematico de aquella Ciudad, a Dn. Pedro Pablo Montaña Pintor bastante conocido, a Dn. Juan Amellé y a Dn. Francisco Sala Boticarios de no bulgar instruccion para que pasasen a reconocer la Montaña teniendo presentes mis observaciones.

En efecto habiendo pasado todos a mi costa a aquel Santuario y algunos de ellos dos y tres veces permaneciendo siempre largas temporadas, hizo cada uno las observaciones y operaciones oportunas que rehunidas en mi poder y juntas con los documentos tan raros como antiguos que yo he hallado en el archivo del monasterio como en otros de Cataluña he escrito la historia de esta montaña con el animo de publicar esta costosa obra si ay vuenos patricios que me aiyuden pasando ahora a dar una idea de esta.

Geografia

Contiene el plano de la Montaña levantado sobre el terreno con su explicacion. Un prologo en que se hallan todos los sitios o cosas dignos de igual examen en el Principado. Y 32 vistas de los puntos mas raros de aquel monte: que son las mismas que se tomaron en la montaña y como

hace tan poco tiempo ai algunas con solo los contornos y otras sin istoriar o adornar. El origen y estructura interior y exterior de la Montaña. La descripcion de sus cuevas y simas, y aqui hay un plano y vistas de la Cueva del Salitre que hemos reconocido, con la felicidad de que quantos la han visto la tienen por la mas singular que se conoce.

Se da razon de los fenomenos que se notan en la Montaña tan estraños que parecen increíbles.

Historia Natural

En esta parte se trata de los tres reinos, habiendo analizado 32 fuentes continuas, las periodicas intermitentes de que tanto abunda esta Montaña, y las cisternas lagos y balsas que hay en el monte.

En el tratado 2º de esta parte se habla de las tierras y piedras, en cuios articulos se allan descubrimientos singulares como en los que le siguen de los metales.

En el tratado de los animales a mas de la historia de cada uno de los que se crian en la Montaña se añade en lugar oportuno la de las cazas antiguas y de los combenios entre los señores o barones que hubo en ella.

Dare tambien noticia de los soberanos y otros personajes que se prohedian aqui dealcones y otros animales.

Por ultimo se ha formado una flora numerosa de Monserrate poniendo por A.B.C. el nombre latino de la planta, el castellano, y el del pais, añadiendo el parage en que havita; y como este se alla señalado en el plano de la Montaña es mui facil encontrar la que se busca.

Politica

Contiene la historia civil de esta Montaña: los dueños que la han posehido, territorios antiguos y modernos a que ha servido de limites: Castillos que havia y guerras y sucesos, y quanto aprovechó su situacion y aspeza para la conquista de Cataluña. Ynfluencia de esta Casa en el pais, soberanos que la han veneficiado etc. etc.

Luego se trata de las yglesias y monasterios antiguos que hubo en la montaña, de las apariciones de la Virgen, establecimiento y reformas del actual monasterio, de los hermitaños, de las rentas gobierno etc.

Y finalmente se pone un Apendice en que se publican a la letra 30 escrituras o documentos de los siglos 8.9 y 10. por contener a mas de las noticias pertenecientes a Monserrate otras tan singulares e interesantes a la historia universal de la Nacion que nos ha obligado a copiarlas a la letra.

3

Carta del P. Benet Ribas a Francisco de Zamora

Madrid, Bib. de Palacio, Ms. 2519, ff. 91-92v.

Mi mas estimado dueño, y señor: Recivi la muy favorecida de V. S. en la granja de la Viña Nueva, donde me embio nuestro Padre Abad para presidir a los monges, que tenian su recreacion en ella. Luego que subi, que fue el martes pasado, pase a ver los señores comisionados de V.S. y solamente encuentre a Ameller y Sala, porque los otros estaban en la montaña; baxarian despues de dos dias, y a todos con el mayor gusto les comuniqué las tales quales noticias que yo tengo de este monasterio, y admirable montaña. Quería darlas por escrito, pero como estamos todos de levante, y yo por ahora estoy destinado al Monasterio de S. Benito de Bages a hora y media de Manresa, no pude hacerlo. Estando en aquella casa hare a V.S. una relacion de la antigüedad y progresos de este monasterio y de lo tocante a esta montaña; que antes fue de varios dueños, pues estaba dividida en quatro castillos: el de Monserrat, que era la hermita de S. Dimas; el de Bonifaci, que es San Pablo de la Guardia; y el de Ottger que esta dirruído y estaba sobre las peñas de la Cueba. De todo dare a V.S. noticia exacta, y aunque en Bages me faltaran tal vez algunos documentos de este Archivo para dar mas cabal noticia de ello, podra esto remediarse facilmente, porque escribiendo V.S. al Señor Abad que necesita de mi estas noticias, me embiara luego a llamar para quedar bien con V.S.

He visto parte de lo trabajado por Montaña, y conozco que unido con lo demas, que trabajan otros señores, será la obra mas excelente que se havra hecho en este siglo, y que dexará pasmada a toda la Europa. Dios conserve a V.S. para promover, y acabar tan grande obra. Yo ofrezco a V.S. mi corta capacidad para ayudarle en todo cuanto alcance, y asi mande y disponga V.S. de este.

Su mas afecto servidor y amigo Q.S.M.B.

Fr. Benito Ribas

Monsserrate, 11 de Julio de 89

4

Carta del P. Benet Ribas a Francisco de Zamora

Madrid, Bib. de Palacio, Ms. 2519, ff. 88-88v.

[juliol 1789]

Muy señor mio y amigo: De prisa y corriendo digo a V.S. que este Señor Abad acaba de nombrarme Archivero Mayor de este monasterio, con que podre servir a V.S. a toda satisfaccion, en esa grande obra que V.S.

tiene entre manos; y lo voy ya practicando, pues esta misma mañana embie al señor Renart que temprano pase a Sta. Cecilia. Las afrontaciones o limites del castillo Marro, que estava muy cerca de Sta. Cecilia, sacados de dos excrituras, una del año 874 y otra del 942, junto con un mapa ideal que yo años atras trabaje; y pienso servira de algo a Renart.

Montaña subio esta mañana a la hermita de S. Juan, para sacar el diseño de ella y de otras dos, no baxara hasta mañana a la noche. Ambos trabajan que es una maravilla, y crea V.S. que lo hacen con la mayor exactitud. Se va el mozo del correo, y asi disponga y mande V.S. a este su mas apreciado servidor y capellan Q.B.L.M. de V.S.

Fr. Benito Ribas

5

Carta del P. Benet Ribas a Francisco de Zamora

Madrid, Bib. de Palacio, Ms. 2519, ff. 71-72.

Muy señor mio y amigo: Las dos ultimas cartas, que he recibido de V. merced son capaces de poner en veloz movimiento al mayor haragan. Dias ha que huviera puesto manos a la obra, si el Señor Abad no me huviese encargado otro asunto bastante engorroso; pero a la vista de la de V.S., ya me manda que me ocupe solamente en lo que V.S. solicita, y asi desde este instante voy a desentrañar todo el archivo para hacer la recopilacion de las noticias que V.S. desea. Celebro mucho que le haya ocurrido a V.S. el pensamiento de publicar pronto, y separada, la historia de nuestra montaña y monasterio, porque sin duda pasmara a todo el mundo politico una obra tan estraña y tan bien dirigida. Ojala yo tuviese toda la habilidad necesaria para dar a V.S. las memorias de este archivo bien coordinadas; hare quanto alcance, y V.S. hara lo demas, y corregira con su acertada critica los yerros que yo cometa; y para que no sean tantos instruyame V.S. en el modo con que se han de sacar las tales memorias. Nuestro cronista Yepes, el P. M. Argaz (que en su Perla de Cataluña copio de un monge de esta Casa que a principios del siglo pasado escrivio una Historia de Monserrate) y ultimamente Serra y Postius formaron la historia de esta Casa; digame si sera del caso dexar lo que ellos han publicado, o darlo ya por sentado, siendo hecho verdadero y atarearme solamente en dar las noticias que de nuevo se vayan descubriendo, y ellos ignoraron. Parezeme que esto es lo que unicamente V.S. desea, y asi disponga V.S. lo que mejor le parezca.

Es cierto que aqui no haze tanto calor, y que debia yo imitar el exemplo de V.S. y el fervor con que toma V.S. esta grande empresa que tanto ho-

nor ha de hazer a este Santuario. Hare, digo otra vez, quanto alcanzen mis fuerzas, y en un todo servira a V.S. gustoso, y con propension Su mas apreciado servidor y capellan Q.B.L.M. de V.S.

Fr. Benito Ribas

Monsserrate 17 de Agosto de 89

6

Carta del P. Benet Ribas a Francisco de Zamora

Madrid, Bib. de Palacio, Ms. 2519, ff. 77-78v.

Muy Señor mio y estimado amigo: Retarde en responder a la ultima de V. porque me havia engolfado en el registro de las escrituras, y empezando a formar la relacion historica de esta Montaña y Monasterio en el mismo modo y forma que V. me previene en su instruccion citando los documentos que atestiguan los mismos hechos. Ya tengo trabajado un quadero, y voy para el segundo, y no lo dexare hasta concluirlo aunque otras ocupaciones precisas no me lo dexaran hacer con aquella brevedad que V. desea y pienso que antes que salgan del buril las laminas tendra V. estas noticias. En este archivo hay de todo; documentos raros que nunca han visto la luz publica, manuscritos, canciones en el idioma vulgar, y otras mil cosas: Pero si otro, a quien V. conozio a primera vista, mete la mano, tendra V. el trabaxo de ir cotejando las especies del uno con las del otro, y no sabra a quien dar credito, bien que me he propuesto no afirmar cosa ninguna sin citar documento para su prueba, aunque me cueste mas trabajo. V. escoja lo que mejor le parezca. Voyme otra vez a la tarea para no dexar de la mano el encargo de V. pero antes quiero dar parte a V. de que tuve el honor de hazer el obsequio a su agraciada esposa que vino el Jueves con los de la Barata. La acompañe a ver las hermitas, y sentimos que estuviese aqui tan poco tiempo. El Sr. Abad hizo a S.S. mil requiebros, como ya se lo diria a V. Se fueron sabado por la tarde a la gran Manresa para ver las fiestas de las Reliquias. Hablando de estas que las sacaron del lugar de San Fructuoso que es de la jurisdiccion de S. Benito de Bages, y la Yglesia de su Patronato, me ocurre que aquel Monasterio, como filiacion ahora de Monsserrate, es digno de hazerse mension de el en esta ocasion, porque es un monasterio antiquisimo, no menos que del año 960, y su archivo rico de muy buenas escrituras, todas ineditas, excepto la de la Consagracion solemne de su yglesia que se halla en Marca. V. dira lo que sera del caso. Se pasa el tiempo, y V.S. no sentira que yo por atender a

su encargo me pare aqui y concluya diziendo que mande y disponga V. de su mas afecto amigo y atento capellan Q.S.M.B.

Fr. Benito Ribas

Monserate 31 de Agosto de 89

7

Carta del P. Benet Ribas a Francisco de Zamora

Madrid, Bib. de Palacio, Ms. 2519, ff. 59-59v.

Amigo y señor: No pienso yo que V. se olvide jamas de este nuestro Santuario, tanto le han admirado los prodigios de este monte. Ni yo tampoco me olvido de recoger todas quantas noticias encierra este archivo para darlas con algun metodo a V. Lo mismo que V. me previene en la suya me havia propuesto: iran copias correctas de las cartas de reyes, y de otros grandes personajes, y entre ellas una en el ydioma cathalan muy curiosa de los señores Reyes Catholicos relativa a la obra que sus M.M. mandaron hacer en este lugar para habitacion de los Monges, la que hasta ahora havia sido ignorada por estar dentro la bursa de uno de los Manuales del escrivano que en aquellos tiempos regentaba la Curia de Monistrol.

Me alegro fuese a gusto de V. la relacion de las ocupaciones de los P.P. Hermitaños. Ya que V. no me quiso contestar a lo de aquel que se queixa tanto del mando de los legos, no digo otra cosa sino que todo es entusiasmo. Voy a la tarea del archivo y así V. mande y disponga con toda libertad de su apreciado servidor y amigo.

Fr. Benito Ribas

Monserate 21 de septiembre de 89

8

Carta del P. Benet Ribas a Francisco de Zamora

Madrid, Bib. de Palacio, Ms. 2519, ff. 99-101v.

[deseembre 1789]

Muy señor mio y amigo: Ya que V.S. me insta tanto por la conclusion de las noticias de este Santuario, y el Señor Abad, deseoso de servir a V., me obliga a remitir a V. lo que hasta ahora tengo trabajado, ahi van estos seis quadernos sin el metodo y estilo que se requiere, por no haver tenido tiempo de repararlos. V. vera los defectos que tengan, y tiene V.S. facul-

tad para corregir y borrar en ellos todo lo que no este conforme a su gusto. Que quando me los devuelva V. y los ponga en limpio, seguiré aquel metodo que V. me prescriba, y no el de antiquario; y lo mismo hare en los demas que vaya trabajando. Y V. no estrañe que haya adelantado tan poco en cinco meses que tengo este encargo de V.S., porque se lleva mucho tiempo el registrar los pergaminos uno por uno, a mas que no faltan otras ocupaciones precisas; pero yo continuare este trabajo con la mayor actividad, y aunque veo que me falta mucho que andar, espero no se retardara por mi el dar a la luz publica esta tan deseada obra, la que no dudo hará mucho eco en todas partes, pues a nosotros mismos que estamos aqui viendo todos los días los prodigios de esta montaña nos dexa pasmados y admirados.

Rogaré a Dios que nos de el tiempo claro y apacible en estas santas fiestas para que tengamos el gusto de ver a V.S. y lo que se ha adelantado. Entonces me dira V. lo que tenga que decirme en orden a lo que insinuo a V. nuestro Caresmar. Si a este le quiere hacer V. corrector de mis borrones, me esta muy bien, porque podra con su vasta erudicion, añadir y rectificar muchas noticias que yo no he podido indagar con solo los papeles de este Archivo. El mismo quando estubo ahora aqui me aconsejo que formase un Apendice de todos los ynstrumentos que cito y no estan publicados en la Marca Hispanica. Yo tambien me inclinaba por esto mismo, pero un hombre solo no es capaz de abarcar tanto. En todo caso hablaremos de esto a la vista.

El Señor Abad que como andaba de tapadillo no quiso darse a conocer a V.S., estraña que las dos cartas de V. tengan la fecha de 8 del corriente, y no las hayamos recibido hasta el dia de ayer.

Este escudo de armas estaba en el chapitel de unas columnas de un claustro, que llamaban de las Monjas, y en la cruz de piedra que estaba en S. Miguel que derribo años atras el viento. Vea V. de averiguar de quien es. Yo presumo fueron del Infante Don Juan de Aragon, que fue administrador del Arzobispado de Tarragona, y del Priorato de Montserrat en 1329. Se conservan todavia otros escudos de otros priores y los tengo dibuxados para insertarlos en la obra. Procure V.S. desocuparse de sus expedientes, para pasar aqui estas fiestas, en que tendra el mayor gusto.

Su mas apreciado amigo y capellan Q.S.M.B.

Fr. Benito Ribas

[Dibuix de l'escut d'armes dels Requesens]

Carta del P. Benet Ribas a Francisco de Zamora

Madrid, Bib. de Palacio, Ms 2520, ff. 2-2v.

Muy señor mio, y amigo: Senti mucho no ver a V.S. en estas fiestas, y mas siendo por motivo de indisposicion de su salud; pero al mismo tiempo me alegro que no fuese cosa mayor y que esté ya enteramente bueno. Yo tuve tambien que guardar celda algunos dias para quitarme de encima un catarro, pero no me impidio el coger a ratos la pluma para continuar las memoris de esta Casa.

Siempre me presumi que V. variaria mucha parte de sus ideas al ver los extractos de los documentos de este Archivo, porque todos quantos han escrito de Montserrat lo hicieron sin examinar bien los papeles de su Archivo. Yepes que fue el primero no los vio porque no estuvo aqui y se valio de otro que no tenia mucha practica en pergaminos. El P. Miguel Solsona, que fue archivero, escribio su historia con mas solidez, pero tuvo tambien mas equivocaciones. El Illmo. Marca no creo que viese todos los documentos de este Archivo. El maestro Argaiz que dio con los M.S. del P. Solsona los copió casi todos; y lo mismo hizo Serra y Postius conque no es mucho que V. no halle en ellos los materiales necesarios para cimentar esta obra.

No se que otros autores hayan escrito historicamente los sucesos de Montserrat. Me alegrare de ver los que V. ha hallado tan raros; pero si no citan los testimonios de escrituras antiguas los tendre por sospechosos, porque aun los mismos que han manejado los papeles del Archivo, admitieron las fabulas de los antiguos.

Me alegrado infinito que V. haya tratado este asunto con nuestro Caresmar, y que de acuerdo con el haya determinado V. trabaxar entretanto sobre esos dos ramos del Plan topografico, y observaciones de los Botanicos, que yo al mismo tiempo procurare adelantar y perfeccionar las memorias de esta Casa. Y para que conozca V.S. que lo hago con aficion, me privo de la recreacion que ahora tienen los monges en la Granja; y aunque es un trabajo inmenso el revolver tanta multitud de escrituras y papeles sin ayuda de nadie, viendo que V.S. con sus Amigos de instruccion toma tan a pecho este negocio, no me negaré yo a cosa ninguna.

Convengo con Caresmar y demas a quienes V. ha consultado, que se forme el Apendice de Escrituras, porque conozco muy bien por la experiencia lo mismo que V. me dize. Pero yo no tengo valor para pedir al Sr. Abad monge alguno porque me consta que los necesita para el coro. Tampoco me atrevo a decir a V. que embie el escribiente. Mejor será que V. mismo lo proponga al Sr. Abad, y que el disponga lo que mejor le parezca, porque esto es una republica como las demas.

Fr. Ventura [Monet] es el dador de esta, y sabiendo que V. le llama para verificar los nombres de algunos puestos de esta montaña ahi va este extracto de una escritura que explica algunos de ellos.

Repito a V. mi obsequiosa voluntad, y ruego a Dios guarde su vida muchos años.

B.L.M. de V.S. su mas atento servidor y capellan.

Fr. Benito Ribas

Montserrat 10 de enero de 90

10

Carta del P. Benet Ribas a Francisco de Zamora

Madrid, Bib. de Palacio, Ms. 2519, ff. 102-103.

Amigo y señor: Me alegro muchísimo que V.S. este ya con las botas puestas para pasar a su casa y sitio de Aranjuez; y con tan buena ocasion, bien puede V.S. ir cargado de los papeles de Monserrate que seguramente seran bien recibidos del Rey y Ministro. Solamente las vistas de Montaña, y planos del famoso Renart son capaces de atraer la atencion no solo de los señores de la Corte, sino tambien de los mismos Reyes. Lo han admirado los de aqui, que ven esta prodigiosa montaña. Mas lo admiraran los señores aquellos que no han salido de Madrid. Yo pienso que muchos les vendra la gana de venir a ver por sus ojos lo que representan los dibuxos, mas quando se de al publico toda la obra. Por consiguiente V.S. tome animo, y por todas partes solicite, que seguramente lograra la ayuda de costear que solicita, y acaso mas de lo que se espera.

Yo tambien deseo contribuir por mi parte a proveher a V.S. de materiales para la parte diplomatica, pero no tengo mas que esos tres quadernos, que remito, concluidos; ire trabajando los demas, y si el Señor Abad me da un escribiente se hara la copia de los mas principales documentos para el Apendice.

En orden a los Poatons yo no me atrevo a decir que vengan esos atrevidos minadores de Sarria porque no se que hombre alguno sea capaz de baxar en aquel profundo, ni que haya en ellos concabidades extraordinarias. En fin, V. puede determinar sobre ello.

Me alegrare infinito que V. lleve un prospero y feliz viage, y logre alla un buen despacho de todas sus pretensiones; y avisenos V. de lo que ocurra, porque somos los mas interesados en que llegue a darse al publico esta admirable obra de nuestro Monserrate.

V.S. paselo bien y mande y disponga de este su apreciado amigo y atento capellan Q.B.L.M. de V.S.

Fr. Benito Ribas

Monserrate 17 de Abril de 90

11

Carta del Dr. Joan Boada a Francisco de Zamora

Madrid, Bib. de Palacio, Ms. 2520, ff. 213-216.

Olesa setembre 8 de 89*

Señor meu: ab las rahons que ab lo adjunt paper li dono, apar quedan soltadas las noticias que li havian exposat tant en quant a la antiguitat de la Vila de Monystrol, com dels castells de la montanya. Lo demes es dir per dir. De tot lo que li exposo ne so testimoni ocular, y si temps passat hagues sabut de quem vindria la ocasio com la present de altre manera hauria pogut noticiar a V.S. Allí ahont V.S. veura una estrella al marge ho tinch tret dels actes de son arxiu. Lo demes del llibre de Serra y Postius Perla de Cathalunya (*sic*), al qual señor li dexaren veurer tot que tenen recondit; prou mal quells ha sabut de que sos trevalls se vagian donar a la impremta. Procurare sens tardar enviarli lo ques pot dir de Rellinás, y alguna cosa mes le esta de Olesa y entretant V.S. disposia en que puga noticiarlo est S.S.S.

Dr. Joan Boada Pbre.

* Ací hi ha la nota *Escut de armas de la vila de Monystrol* referent a un segell en cera vermella que ha desaparegut.

Molt lltre. Señor: en resposta a las preguntas que V.S. es servit ferme en sa carta de 31 de agost, li dich ser veritat de que Monystrol no tenia forma de Poble quan fou la invenció de la Imatge de Maria Santissima, perque fou lo any 880 y en dit temps sols havia en aquell terme tres Casas, que eran la de Riusech, ques concerba ab nom de Olsina de las altres dos nos pot dir ab certesa sos apellidos. Si que es collegible de que la una de las altres dos, era la casa de Sanforas, per haveri tingut una quadra appellada de Sanforas y un moli al riu, que per vuy si concerba part de un gran pilar ab lo nom de moli de Sanfoy, que es a la part del mitg dia que va de Monystrol a Esparaguera a distancia de mitja hora de ahont per vuy es la Vila de Monystrol; pero so es antiquisim.

En quant al que li digueren ser formada dita Vila de quan se feu lo pont, certament li digueren una cosa per altre. O los qui li donaren la tal noticia eran poch versats en las cosas de son arxiu, o be voler dysminuir la antiguitat de aquell Poble. Atengà V.S. com no li digueren veritat. La obra del Pont se conclugué lo any 1370 essent Prior del monastir lo P.F. Bernat de Bach, y Monystrol lo dia dels idus de març 1223 ja havia alcançat del Sr. Rey Dn. Jaume primer lo privilegi per fira y mercat. Distan 147 anys. Mes que si en Monystrol lo any 1223 no y hagues agut sino tres casas, com queda dit, del temps de la invencio de la Sta. Imatge, no haurien demanat privilegi per mercats y fira. Tals noticias los señors religiosos que las donian entenent a sas Mares, que a mi no mo faran mamar.

Mosiur Marca escrigué molt be de no ser encara edificat Monystrol que fou la invencio de la Imatge de Maria Santissima; perque tres casas solars, de las quals naturalment era tot lo terme, no fan poblacio. Nom causa admiracio de que la casa de Sanforas se tingues moli de riu, encara que en Monystrol sobras la aygua de fonts per ferne, perque tenian alli sa quadra, y tal vegada no volian portar lo blat en casa aliena. Segons algunas especies, tinch comensá Monystrol a ferse poble antes de mitg segle deu; y que se aumentas de alguns francesos al temps de ferse la obra del pont, no vull contradiri.

En confirmacio de no ser com li digueren aquells señors Religiosos atenga al seguent instrument. Als quatre de las kalendas de agost 1009, Seniofredo gratia Dei Abbas vene a Ramon, y a sa Muller Ermeleva, unas terras, casas y molins en Monystrol Comptat de Manresa, per preu de IX mancusos de or optimo. Actum IIII kalendas Augusti anno VII regnante Raubertus Rex. Firmaren ab lo Abat, Segarius, Salomon Sapiens Monachus, et Fruila Monachus. Salomon Presbiter scripsit. Tot lo referit es tret del original, y se troba copiat en lo Cartoral. Veli aqui com Monystrol no es tant noy, y com ja aleshores hi avia molins. Alguns devia haveri per menjar pa.

Audulfo y Druda, mare y fill, vengueren a Cesari Prebere una partida de terra dia de las kalendas de juliol any 943, la qual pesa de terra a sol hixent terminaba sobre lo Poble de Monystrol. Y lo acte que esta recondit en lo arxiu de Montserrat diu axy en ordre a la afrontasio que fa per probar la antiguitat de aquella Vila: et sic descendit per ipsum torrentem usque in rocha que dicitur rubia, et transit per ipsas rochas quo sunt super ipsum locum, qui dicitur Monasteriol, et sic revertitum ad ipsam rocham, etc.

Lo Dr. Dn. Jaume Pasqual canonge del monastir de la Avellanas me dona la inscripcio seguent him digue que constaba en una pedra que serveix de llinda del portal de una capella intitulada Ntra. Sra. del Cami en la heretat de Casa Ferrer de Sn. Esteve de la Garriga; pero que lo Mestre de casas que la possa per llinda del dit portal la col·loca en quant el que tenia de anar sobre al desota, o al contrari del que devia posarla.

[Dibuix de la inscripció que diu:]

hic requescit bonae memo-
riae chaxloni dicata filia ubi-
fredi comitis dimittat ei Deus amen
quod obiit octavo chalendas martij
Era 983 anni Domini 945 an-
no octavo regnante Leodovico Rege.

Fins aqui es del canonge en quant a la inscripcio, y declaració de ella. Pero jo ara li dich haver llegit de que la opinio mes seguida es de que lo any 895 fou la fundacio de monges en Montserrat per lo compte Uvifredo y comptesa Guinidilla.

Le adverteix de que les monges sols hi estigueren uns 80 anys per haver-se traslladat al Monastir de St. Pere de Las Puellas de la ciutat de Barcelona. Lo any 975 sols se troba haveri hagut tres abadesas Riquilda filla del

Compte, Fides ques diu serli germana, y altra Bonafilia. En temps de esta abadessa fou la translacio en Barcelona, perque lo compte Borrell per temors del poderos exercit dels moros acudi a la santedat de Bonifaci 4 suplicant-li la Butlla per la translacio. Nota que no foren estas las fundadoras del monestir de St. Pere, si que tornaren a ell de ahont havian exit per fundar a Montserrat, y si nons enganyan los historiadors lo Monestir de St. Pere ja havia 175 anys que era fundat antes que estos tornasen a Barcelona per ser dita fundacio per Ludovico Pio. Despres de haver evacuat las monges lo monastir de Montserrat lo mateix compte Borrell hi posa monjos del Monestir de Ripoll.

En ordre als castells quem diu li portan sitats en lo mapa jamay he llegit tals noms, y en cas que hi fosen, tenian de ser ultra dels que vaig li dire. En lo any 1213, Guillem, y Beatriu de Salforas, o Sanforas varen cedir a favor de Montserrat tots los drets que tenian sobre lo castell Otger. Consta de la cessio en lo arxiu de Montserrat. Com axy ne fa memoria Pere Serra y Postius en son llibre intitulat Perla de Cathalunya, fol. 82, n° 14. La quadra dels referits Guillem y Beatriu era a la part del sol hixent de la montanya, y de axo inferesch haver estat lo castell Otger envers lo pla de St. Miquel per ser aquest lo peratge mes proporcionat.

Altre castell he trobat haveri hagut en dita montanya appellat castell de la Atalaya. Est era al extrem de la montanya, a la part de sol ponent. Nota que lo dit castell servia de terme o fita del comptat de Barcelona al temps ques feu la divisio o reparticio del districte de Cathalunya en comptats. Lo de Barcelona comprenia tot lo territori seguent: Serrateix, Moyá, fins lo castell de la Atalaya o Guardia de Montserrat, Cabrera, y castell de Fels. Est es lo altre castell que he trobat haveri agut en dita montanya.

Guillem de la Guardia lo any 1220 feu donacio a favor del monastir de Montserrat dels castells de la Guardia y Bruch, ab la senyoria directa y alodial, ab la condició de que li donasen sepultura en la iglesia cerca lo altar de Maria Santissima.

En lo any 1370 lo Rn. P. F. Jaume Viver compra al Rey Dn. Pere quart dit lo Ceremonios, la jurisdiccio civil y criminal, mere mixto imperi de dits castells y poble per preu de trenta sis mil sous.

Guilaberto vizcomes, y sos fills Pere, Udalardo, y Berenguer, varen donar a Ermesendis filla y germana respective y a Barthomeu lo castell de Collbetone ab sas iglesia etc. Per qual donacio rebe lo vizcompte una mula de preu LXX morobotins. Actum III idus marcii anno V regnante Lodovico rege. Firmaren la escriptura ab ells Berengarius Giribertus + Raymondus Berengarii + Bernardus Cervilionis. Guillelmus Bermundi scripsit, est fou lo any 941.

Uvadamiro Pbr, y Lunes son germa, vengueren al compte Sunyer uns aious que tenian in Colle-betone en lo comptat de Barcelona y terme del castell de la Guardia. Actum kalendis martii anno II quod obiit Karolus rege Christus regnantem regem expectante. Firmaren la escriptura los venedors Uvadamiro, y Lunes, junt ab los testimonis, Sazanus, Derigo Bo-

nus, Calabrio Taredius, Gunegilde, Lodemundus, Gonnemare, Gualdemiro, Thomas Presbiter scripsit. La data correspon al any del Señor 931. Vegia V.S. si es ben antich Collbato, y quins noms de gossos perdiguers tenian la gent de aquell temps.

Dn. Guillem Dufort, senyor del castell de Collbató y terme, com tambe de la quadra de Sta. Margarida de Manolellas situada en lo dit terme, dexa hereva a Ntra. Sra. de Montserrat si los fills Dn. March y Dn. Albert mo-ryen sens fills; y com se vagia verificar la condicio de haver mort sens successió varen entrar las referidas cosas al Monastir. Nos pot donar ab certa la data, pero tingue de ser de 1370 a 1375, porque fou en temps del Priorat de fra Jaume Viver, als ultims de son govern; y com vagia morir lo any 1375 trovantse en la Vila de Monystrol, de axo inferesch ser en aquella era.

Al Prior Viver, li succehi en lo Priorat Fra Pere Rigalt. Est compra al rey Dn. Pere quart dit lo Ceremonios la jurysdicció civil y criminal mere mixto imperi dels castell y lloch de Collbató. Esta compra tingue de ser des del any 1376, que entra al govern del Priorat, al any 1388 que mori lo sobredit rey Dn. Pere.

Guillem Ramon, y sa muller Hermengaudia lo any 1109 feren donacio al monastir de la parroquia y priorat de St. Jaume de Odena.

En lo any 1188 en atencio de que lo Abat del Monastir de Sta. Cecilia de la montanya de Montserrat tenia alguns drets en Vacarisas, feren una permuta ab lo Illm. de Vich. Est sedi a favor de aquell monastir tots los drets que tenia en la iglesia de Marganell, y lo Abat y monastir li sediren tot lo quels espectava de Vacarisas.

Un tal Tedgen se oferix per monjo al monastir de Sta. Cecilia de Montserrat, junt ab tota la hisenda que tenia in Vacharisias comptat de Manresa etc. Actum Idus Aprilis anno IX regnante Ugo Rege (que es lo 966). Firma lo donatari que era Tedgen, y ab ell Attila, Oracius, Ellemarus, et Miro. Oliva Levita scripsit. Penso que lo de la permuta degue ser del que havia donat Tedgen al monastir premit de Sta. Cecilia.

Mes si alguna cosa troba de errors en los instruments sitats no te que admiraro porque tota escriptura antigua se te de traurer ut jacet.

Summary

The ecclesiastical and natural historical project of Montserrat started in 1789 was the first chance to have a critical, modern and scientific history. The death of the project and the loss of Montserrat archives during the Napoleonic invasions in 1811 closed for ever the possibility of having a well documented history of Montserrat. Among the set aside materials for this monumental work, some of a great value, are left amid them, the history of Montserrat from the IX to the XII C. written by P. Benet Ribas —archivist monk and Renaissance representative of Catalonian Historiography of the XVIII C.— and sponsored by P. Jaume Caresmar. The whole lot is a characteristic fruit of the Enlightenment spirit.